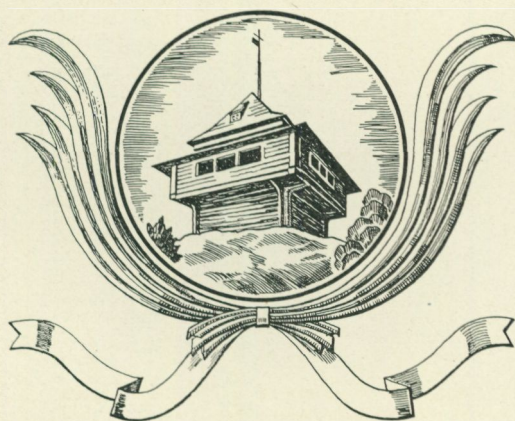

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
Å R S B O K
F A T A B U R E N

1 9 3 1

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag samt titelvignetten, som återger Björkviksfatburen, äro
tecknade av amanuensen Gotthard Gustafsson.

Stockholm 1931

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

GARPENBERGS GAMMELGÅRD

AV KARL ERIK FORSSLUND.

För vart år inviges någon ny gammelgård i Dalarna. F. n. har landskapet 23 stycken i någorlunda färdigt skick, och åtminstone 5 därtill torde under de närmaste åren vara mogna att öppnas för allmänheten. Härtill komma de två stora central-museerna i Falun, Dala Fornsal och Bergslagens museum — samt omkring 15 större eller mindre samlingar ute i socknar, där hembygdsföreningar arbeta (somliga sedan åtskilliga år) utan att ännu ha lyckats förvärva eller uppföra någon verklig gammelgård.

Senast invigdes den 22 juni 1930 Garpenbergs gammelgård i Södra Dalarna. Det är häradsdomare Erik Wallman, som jämte f. organisten Oliver Haglund (förf. till en ypperlig sockenbeskrivning) är gårdens upphovsman och där nedlagt det ojämförligt största arbetet. Gården ligger i kyrkbyn eller Finnhyttan

Vignett. Fig. 1. Garpenbergs gammelgård.

(Dala Finnhyttan ska det ju nu bedrövligt nog heta — man ser t. o. m. i tryck och skrift formen Dalafinnhyttan!!). På ena sidan den högt över Gruvsjön härligt belägna kyrkan och den vackra välvårdade kyrkogården, på andra det nya stora skolhuset i god och ren bygdestil, snarlikt manbyggnaden vid en större bondgård. Mellan detta och gammalgården ämnar man i en stuga inreda en skolsalsinteriör från förgångnen tid, vartill åtminstone en del möbler och föremål finnas i behåll. Denna gammalgård kan härigenom och genom sitt läge intill nya skolan få större betydelse och värde för undervisningen och väckandet av det uppväxande släktets intresse än de flesta andra.

Gården hör ej till de större, men givet till de trivsammaste och mest äkta, fast dess hus äro hitförda från skilda håll i socknen (»fornbyn» i Ore samt Grytnäs, Ludvika, Äppelbo och till en del Sätters gammalgårdar äro de enda i Dalarna, som alltjämt ligga på sin ursprungliga plats). Kommer man från landsvägen genom hagen av glesa vackra björkar, har man först t. v. ett ståtligt härbre (från Sövringsbo) på sex stolpar, med takved och med övra botten framskjutande över den nedras svale. Därbredvid står en loftbod från Nygården, täckt med enkupigt tegel — en bred glugg öppnar sig i timmerväggen framför svalgången en trappa upp. Rakt fram ligger parstugan, och bakom den, i skogsbrynet på gräsbackens krön, stå mitt emot varandra med en svale emellan två gråa hus, båda med vedtak: en loge av präktigt rundtimmer med stort takskyve över svalen (från Högtjärn) och en lagård med små gluggar, som förr varit skvaltkvarn; häradsdomaren berättar att en gubbe köpte skvaltann för en kanna brännvin och gjorde om den till lagård. — Slutligen är en bastu förvärfvad i Jälken, men ligger visst ännu i väntan på att uppföras till nyes.

Parstugan (från Dalkarlns i Ljusfallet), rödfärgad liksom härbret och loftboden, har torvtak, brun dörr i två halvor, vita fönsterluckor och blybågar i fönstren. Förstugans rappade väggar äro stänkta med blått och tegelrött på ljusgul botten,

kammaren därinnanför med blått och vitt på ljusgrå grund — den har en färgglad dörr, rosmålad av en Rättvikare, och en trevlig brasspis med järnhäll.

T. v. om farstun är vardagsstugan eller köket, vars ålderdomliga spis följde med stugan — den har hård av sten, omklädd med plank. Men den väggfasta förlåtsängen — med skåp och Stjärnsundsurs, vars tavla bär den vanliga inskriften »Sic volvitur aetas» — är från Skräddarns i Jälken liksom en vagga med målade sidor; i båda har häradsdomaren själv legat som barn, det var hans födelsegård.

En vagga står ock i arstugan t. h. om farstun — med en rad småttingars namnbokstäver på båda gavlarna, årtalen 1746 och 1761 på den ena och 1666 (?) på den andra. Där stå kistor och bänkar, en bred länstol av 1600-talstyp och ett lika gammalt storståtligt barockbord med kraftigt svällande balusterben. Arstugan har stor öppen hörnspis, ljusgrå panel med vit och mörkgrå stänkning med välbehållna Rättviksmålningar på väv, utförda 1843 enligt inskrift över dörren. Det är elva inramade fält, nio breda och två smalare, i de förra stå urnor med fylliga blomsterkvastar och sirliga slingor under draperier, i de senare mindre urnor på girlandomlindade pelare. Allt i friska färger, rött, grönt, blått och vitt. En festlig gästabudssal.

Väggmålningarna ha kommit från Smältarns i Jönvik, en större gård neråt den öppnare jordbruksbygden vid Hedemora-gränsen, det pampiga gästabudsbordet enligt vad man tror från Garpenbergs Bruk med dess slottslika herrgårdsbyggnad. Det mesta av inredet i övrigt torde liksom husen härstamma uppifrån skogsbygden med dess mindre och enklare gårdar. Så ger Garpenbergs djupt hemtrevliga gammelgård med sina näver-, ved- och torvtäckta timmerbyggnader en förträfflig samlad bild i smått av detta skogiga höglänta hörn av södra Dalarnas bergslag.